

9. KOSTROVÉ POZŮSTATKY Z POHŘEBIŠTĚ VNĚ JIŽNÍHO OPEVNĚNÍ, Z OKOLÍ BAZILIKY SV. JIŘÍ, ZE SEVERNÍHO PŘEDPOLÍ A DALŠÍ NÁLEZY Z PRAŽSKÉHO HRADU

PETRA STRÁNSKÁ

Kostrový materiál, který byl předmětem antropologické analýzy, lze rozdělit do několika celků. Především jde o pohřebiště vně jižního opevnění na Pražském hradě, datovaná do 11. až první třetiny 12. století a rozčleněná do tří souborů dle lokalizace nálezů. Nejpočetnější je materiál pocházející ze Starého paláce, který čítá 17 hrobů (Stránská, 1999), následuje Ludvíkovo křídlo se sedmi hroby a objektem č. 3, nejskromnější je Kuchyňský dvorek se čtyřmi objekty (Becker 2001). Na nalezištích bylo kromě definovaných hrobových celků vyzvednuto množství promíchaných kosterních pozůstatků, které pocházejí z druhotně rozrušených hrobů, z povrchových vrstev a okolí hrobů. Další větší soubor čítající 35 hrobů obsahuje kosterní materiál ze dvorku Jiřské baziliky datovaný od raného středověku po novověk (Stránská 2013, 2016a). Studii doplňuje přehled torzovitých, různě datovaných nálezů z Pražského hradu ze starších i současných výzkumů zahrnující také dodatečně nalezené pozůstatky z pohřebiště u Jízdárny (Stránská 2016b,c), které již hodnotila Miroslava Blajerová (2006).

MATERIÁL A METODA

Kosti se většinou dochovaly značně fragmentární, a tudíž byly prakticky neměřitelné. Statistické tabulky proto nešlo sestavit a rovněž demografické údaje jsou pouze orientační. Při vyhodnocení souborů jsme používali následující metodiku: při metrickém zpracování míry metodiku Martina-Sallera (1957), tělesná výška byla stanovena podle tabulek Bacha (1965) a Breitingera (1937) a podle Oliviera (1960) u dětí. Pro primární diagnózu pohlaví jsme využili metrické a morfologické charakteristiky na pánevních kostech (Houět – Brůžek – Murail 1995; Brůžek 2002, Murail et al. 2005). V případě, kdy nebylo možné vycházet z pánevních pohlavních znaků, jsme se zaměřili na morfologii lebky (Acsádi – Nemeskéri 1970, Ferembach – Schwidetzki – Stloukal 1979). Při určování věku u dětí byla hodnocena délka dlouhých kostí (Stloukal – Hanáková 1978), stav prořezávání chrupu (Blajerová 1970, Ubelaker 1978) a stupeň osifikace jednotlivých synostóz na skeletních partiích (Blajerová 1970, Čihák 1987). Věk u dospělých byl hodnocen podle stavu abraze zubů (Lovejoy 1985), stavu pubické symfýzy (Nemeskéri – Harsányi – Acsádi 1960) a stavu *facies auricularis* (Lovejoy et al. 1985). Dále jsme hodnotili ústup spongiózy dlouhých kostí (Nemeskéri – Harsányi – Acsádi 1960), stav sternálního konce klíční kosti (Szilvássy 1978) a stupeň srůstu švů (Meindl, Lovejoy 1985). V úvahu jsme brali i celkový stav kostry, tzn. stupeň degenerativně produktivních změn (stav obratlů, opotřebenosti kloubních hlavíc, apod. – např. Stloukal, Vyhnánek 1976).

Materiál z Ludvíkova křídla a Kuchyňského dvorku hodnotil Becker v letech 1999–2001 metodami Buikstry a Ubelakera (Buikstra – Ubelaker 1994). Při určování věku vycházel, vzhledem k velkému množství zachovaných lebečních fragmentů, z méně spolehlivé metody hodnocení stupně srůstu lebečních švů. Využití zarůstání lebečních švů k odhadu věku je dosti problematické vzhledem k velkému věkovému rozmezí obliterace jednotlivých úseků švů; rovněž je ovlivněno dalšími faktory (asymetrická obliterace, pohlavní rozdíly, diachronní trendy, apod.). Vztah mezi chronologickým věkem a biologickým věkem je proto velmi volný. Dále hodnotil stupeň abraze chrupu, ovšem s ohledem na populační a třídní specifiku. Také zubní abraze vykazuje malou spolehlivost při určení stáří, ale lze ji využít alespoň pro hrubé třídění věku na mladý, střední a pokročilý. V ojedinělých případech, kdy to stav zachovalosti dovozoval, sledoval u dospělých stav pubické symfýzy (Katz – Suchey 1986) a sternálního konce žeber (Iskan – Loth 1989). Při určení věku u dětí vycházel z hodnocení chrupu (Moorrees et al. 1963a, 1963b) a stupně osifikace epifýz. Při určování pohlaví využil Becker metodiku Černého a kol. (Černý – Houět – Turek 1999) a rozměry zubů. Většinu materiálu jsme rovněž přezkoumali; v určení věku se s Beckerem v některých případech rozcházíme, což uvádíme u každého jednotlivého případu v tabulce

1. Navzdory nižší spolehlivosti použitých metod a značné fragmentárnosti zkoumaného materiálu totiž podle našeho názoru Becker uvádí příliš úzké věkové rozpětí. Tělesnou výšku vypočítal podle rovnic Trotterové-Gleserové. Ve dvou případech však délku dlouhých kostí pouze odhadl na základě zlomků, údaj o tělesné výšce je tedy pouze orientační.

VÝSLEDKY

Základní demografické ukazatele zkoumaných pozůstatků jsou uvedeny v *tab. 9/1*. Do sloupce „příměsi“ jsme zařadili pouze obsáhlejší deponie kostí, o kterých lze uvažovat jako o samostatných jedincích a nikoli jen jednotlivé kosti (vyskytovaly se prakticky v každém hrobě), které mohly do objektu proniknout odkudkoli.

Hrob č.	Inv. číslo	Pohlaví	Pohlaví (Becker)	Věk I	Věk II (roky)	Věk (Becker)	Výška postav (cm)	Patologie	Příměsí
Starý palác (Stránská 1999) - 11. - 1.třetina 12.století									
1	Ao 9881	? dítě		infans I	2-3 měsíce				
2	Ao 9882	? dospívající		juvenis	1.5-16		159,3		
3	Ao 9883	žena		adultus I			159,7	zubní kaz, ostitické ložisko, osteochondroza na L5, spondylóza a Schmorlovy uzly na Th a L obratlích	dítě, infans II
4	Ao 9896	?		adultus II-maturus I					
5	Ao 9892	?		adultus II				zhojená fraktura tibie dx	minimálně 3 děti - 1x infans I, 2x infans II a 4 dospělí - 2x žena, 1x muž adultus
5a	Ao 9893	2x ?		juvenis-adultus I, infans II-III	?, okolo 6			dva zubní kazy u dítěte	minimálně 1x dospělý ? a dvě děti - inf II-III a inf III
6	Ao 9884	?		maturus II-senilis	nad 55				
7	Ao 9885	? muž ?		dospělý				3 intravitální ztráty, ostitické ložisko	
7 - příměs	Ao 9886	? dítě		infans II	asi 2				
8	Ao 9887	? dítě		infans II	5 - 6				
9	Ao 9894	? dospívající		juvenis	okolo 16				
10	Ao 9888	? dítě		infans III	okolo 12				
11	Ao 9889	? dítě		infans III	10 - 11				
12	Ao 9890	? (žena?)		maturus	nad 40				
13	Ao 9895	? dítě		infans III	okolo 10				
14	Ao 9897	?		adultus ?					
15	Ao 9898	? dítě		infans III	12 - 13				

Hrob č.	Inv. číslo	Pohlaví	Pohlaví (Becker)	Věk I	Věk II (roky)	Věk (Becker)	Výška postav (cm)	Patologie	Příměsí
16	Ao 9891	?		dospělý					
sběr	Ao 9899	?, ? dítě		maturus, infans II				dvě intravirální ztráty, jeden kaz	
Ludvíkovo křídlo (Becker 2002) - 11. - 1.čtvrtina 12.století									
1		žena	žena	maturus I-II	45-60	60 - 65	159, 6		
2		muž	muž	maturus II-senilis		65+	ca 164,9	srůst L1 a L2, spondylóza II-III.stupně na L obratlích, spondylartróza, pravostranné snížení těla L5	
3		?	? dítě	dospělý ?		inf III, okolo 6 let ?			
4		muž	muž	maturus II-senilis		50 - 55	165,8		
6		?		dospělý					
7		žena?	žena	maturus I-II		40 ± 10	156,4	slabé artritické lemy na dist. epifyze obou kostí vřetenních, spondylóza II.stupně na S1	
obj. 3		muž	muž	dospělý		dospělý	ca 160,7		
Kuchynský dvorek (Becker 2002) - 11. - 1.čtvrtina 12.století									
10170	Ao 882	žena ?? muž muž ?	žena ?? muž muž ?	dospělá, juvenis-adultus I, maturus II, dospělý		dospělá, juvenis-adultus I, ca 50, dospělý	160,6		
10437		?	žena ?	dospělý		70+			
10438		muž ? ? dítě	muž ? ? dítě	maturus II-senilis, infans II	nad 50 okolo 5	65 10		dvě osifická ložiska, jedna intravirální ztráta	
10439		žena ?	žena ??	adultus I-II	20-35	35 - 40		redukována velikost a rotace pravé M2 bilat.	

Na Opyši (Stránská 2016) - nedatováno

O-1/1933		6x ? ? dítě	dospělí, infans III				
O-lid. kosti/1933		? muž ? ? dítě	dospělý, adultus II+, infans II	5 - 6			

Jířská - čp.7 (Stránská 2016), čp.9 a 40 (Becker 2002) - 11.-12.století

JUD-lid.kosti 2/1962		2x ?	adultus I, ?				
14629			žena	70+		ca 162,3	srůst Th 7 a 8, Th 9 a 10 (snad M.Forestier?), spondyloza III.stupně na celé páteři
14638			muž	65+		172,3	dvě ostitická ložiska, intravitální ztráty na mandibule

Jířská + Zlatá ul. (Stránská 2016) - středověk, novověk, recent, nedatováno

s.č. 531, 1207, 1208, 1492		x ?	dospělí				
s.č. 518, 527, 532, 561, 564, 744, 990, 991		muž, ? dítě, ?	adultus II, infans II-III, adultus II-maturus				

Purkrabství 2014 (Stránská 2016) - konec 12.-1.pol.13.století

č.s. 72, 88, 96, 122, 141, 193, 218, 255		? dospívající, žena ??, 2x muž ?, 6x ?	juvenis, 1x juvenis-adultus I, 8x dospělí				jeden korunkový kaz, extraartikulární deformita tibie - válgózní ohnutí proximální části
--	--	---	---	--	--	--	---

Jířský klášter - dvorek, za východní apsidou (Stránská 2013) - raný středověk - novověk

1		? dítě	infans III				
2		?	dospělý				
3		žena ?	adultus II-maturus II				

Hrob č.	Inv. číslo	Pohlaví	Pohlaví (Becker)	Věk I	Věk II (roky)	Věk (Becker)	Výška postavy (cm)	Patologie	Příměsí
4		?		adultus II+	nad 35			zubní kaz, spondylóza II.stupně na C obratlích, osteochondróza na C5	
5		žena ?		dospělý					
6		žena ?		adultus II+	nad 30				
7		?		adultus II+	nad 30				
8		žena		adultus I				sakralizace L5	
9		?		adultus I-maturus I					
10		? dítě ?		infans III-juvenis ?					
12		žena ?		adultus II-maturus II	35-50				
13		?		dospělý				spondylóza III.stupně	
14		žena ?		adultus I-maturus I					
15		žena ?		juvenis-adultus I	18-20				
16		žena ?		adultus II-maturus I					
17		? dospívající		juvenis					
18		muž ?		adultus -maturus					
19		? dítě		infans II-III	5 - 6				
20		? dospívající		juvenis					
21		?		dospělý					
22		?		adultus I-maturus I	25-45				
25		2x ?		dospělí					
26		žena ?		maturus I-II					

27		?	dospělý					
28		?	dospělý					
sonda 1		2x? 2x ? dítě	dospělí, infans III, ju- venis					
sonda 2		novorozenec žena ? ?	infans I, ad II-mat I, dospělý	30-45				
sonda 3		muž, 2x žena 3x ? dítě	senilis, infans II, infans III, juvenis	5-6, 6-7, 14-17				
sonda 4		2x ? ? dospívající	dospělí, juvenis					
sonda 5		15-27 ?	viz tab.2					periostitida na femuru sin, tuberkulózní gřibus Th 11-Th 13, artritida distální epifyzy humeru dx (speci- fická - TBC?)
sonda 6		žena? ? ? dospívající	ad II-mat I, dospělý, juvenis	14-16				periostitida na tibiai
sonda 7		? ? dítě	dospělý, infans II	2 - 3				
sonda 8		? ? dospívající	adultus II+, juvenis	nad 35 okolo 20				zubní kaz, spondylóza II - III. stupně
sonda 9		2x ?	dospělí					artrotické změny na ulně sin
sonda 11		2x ?	dospělí					
sonda 13		?	adultus II+	nad 35				
sonda 14		? ? dítě	dospělý, infans III, ju- venis	okolo 15				
sonda 15		?	dospělý					

Hrob č.	Inv. číslo	Pohlaví	Pohlaví (Becker)	Věk I	Věk II (roky)	Věk (Becker)	Výška postav (cm)	Patologie	Příměsí
Jiráský klášter - dvorek, před jižním portálem (Stránská 2016) - novověk									
1		?		adultus I-II	25-40				
2		3x?		juvenis, adultus I, adultus II+					
3		x ? novorozenec		dospělí, infans I					
5		x ? ? dospívající ? dítě		dospělí, juvenis, infans II	okolo 1				
6		3x ?		dospělí					
7		x ?		dospělí					
Purkrabství (Stránská 2016) - recentní									
lid.kosti 1/1962		2x ?		dospělí				sutura metopica, cribra orbitalia bilat.	
PH - č.p. 2, nádvoří Rožmberského paláce (Stránská 2016) - recentní									
č.p. 2		x ?		1x juvenis - adultus I, dospělí				dvanáct intravitálních ztrát, spina bifida medialis posterior na atlasu, infrakce (nalomení) ? na facies articularis inferior a čas- tečně i na facies articularis superior na dalším atlasu	
Starý palác - Jižní věž (Stránská 2016)									
objekt 1		?		maturus-senilis				pokročilé artritické změny na kosti hlezenní a patní	
Kapucínská B (Stránská 2016)									
		x ?		dospělý				Schmorlovy uzly	
Tereziánské křídlo (Stránská 2016)									
P3-SBIII/sběr		2x ? dítě, 2x ?		juvenis, infans II, dospělí	okolo 14				

II.nádvoří - zákoutí u kaple sv. Kříže (Becker 2002, Stránská 2016) - 11.-12.století

III/1124, hrob I		2x ?	žena ???	dospělí		dospělá	pravděpodobně Charcotova osteoartropatie na kostech pravé nohy – artritické změny na distální kloubní ploše tibiae, ankylóza kostí patní a hlezenní	
Na Valech (Stránská 2016)								
D8		? dítě, ?		infans II-III, dospělý			tři intravitální ztráty	
Jízdárna - dodatky (Stránská 2016)								
15b/1951, kostra I		?		senilis				
93/1951		? dítě		infans II	okolo 4			
100/1952		?		dospělý				
73/1951		žena		adultus II-maturus I			sutura metopica, neúplná sakralizace L5, hypodontie 41, na dorsální ploše pod proximální hlavici tibiae dx kostěný výrůstek – pravděpodobně osifikovaný svalový úpon m.popliteus	
bez označení		x ?		dospělí				
př.č. 12693		muž ?, x ?		dospělí				
2/1947		?		dospělý				
1/1947		? dítě,	?	infans II-III, dospělý	5 - 7			
3/1961		muž ?		adultus I				
71/1951		muž ?		maturus II-senilis	nad 50			
PH - Severní předpolí, 2016								
sonda 7, výkop 518		muž ?		dospělý				

Tab. 9/1: Souhrnný přehled kostrových pozůstatků.

Tab. 9/1: Summary of skeleton remains.

STARÝ PALÁC

Soubor ze Starého paláce tvořily kosterní pozůstatky jedinců pocházejících ze 17 hrobů a dále velké množství soliterních kostí i kosterních celků ze zásypů hrobů, z jejich okolí či z výplně hrobu nebo z pouhého sběru. Hroby byly několikrát rozrušeny, kosti původního nebožtíka byly v několika případech shrnuty na okraj a do hrobu byl pohřben další jedinec. Přitom mohly být porušeny i okolní pohřby, takže docházelo k míšení a roztroušení pozůstatků několika pohřbených osob najednou. Při současné antropologické analýze bylo tedy až na několik výjimek téměř nemožné vysledovat mimo definované hrobové celky anatomické souvislosti a příslušnost různých kostí k jednomu jedinci.

Kostrové pozůstatky, které byly v hrobových jámách uloženy v anatomické pozici (podle archeologické dokumentace) či tvořily výplň hrobu na okrajích a evidentně náležely jedinému pohřbenému, patřily 18 jedincům, z toho sedmi dětem, dvěma dospívajícím a devíti dospělým (dva byli pravděpodobně muži, dvě pravděpodobně ženy a pět jedinců neurčitelných – *tab. 9/2*). Nejvíce dětských koster náleželo do kategorie infans III (4x), u dospělých byly zastoupeny všechny věkové kategorie.

inf I	1			
inf II	1			
inf II-III	1			
inf III	4			
juvenis	2			
nedospělí				9
	muži	ženy	neurčitelní	celkem
juvenis-adultus I			1	1
adultus I		1		1
adultus II			1	1
adultus			1	1
adultus II-maturus I	1?			1
maturus	1?	1?		2
maturus II-senilis			1	1
?			1	1
celkem dospělí	2?	2?	5	9

Tab. 9/2: Praha – Hrad, Starý palác. Demografická struktura souboru z hrobů.

Tab. 9/2: Prague Castle, Old Palace. Demographic structure of burial collection.

U kostí z příměsí, sběrů, výplní a okolí hrobů jsme se pokusili stanovit minimální počet jedinců. Podářilo se vzájemně přiřadit některé kosti z příměsí či zásypů hrobu 5 k dítěti z hrobu 5a a naopak kost vřetenní z hrobu 5a ke staršímu dítěti z hrobu 11. Kromě toho jsme ve sběrovém materiálu zaznamenali přítomnost pozůstatků minimálně pěti dětí (4 x inf II, 1x inf I – novorozenec) a čtyř dospělých jedinců (podle kostí pánevních a lebečních). Morfologie pánevních kostí vykazovala v jednom případě mužské charakteristiky (adultus), ve dvou případech ženské (maturus a neurčitelný věk).

Jediná měřitelná lebka byla dolichokranní, eurymetopní, eurymandibulární, s hypsikonchní očníci. Pouze u jedné ženy jsme naměřili velkou tělesnou výšku.

Z patologických změn jsme nejčastěji zaznamenali intravitální ztráty zubů, zubní kazy a ostitická ložiska (pět jedinců, z toho jedno dítě – celkem 80 % dospělých se zachovanými zuby). V jednom případě se vyskytly degenerativně produktivní změny páteře (spondylóza, osteochondróza) a Schmorlovy uzly na obratlových tělech. Pravá tibia jednoho dospělého nesla stopy po zhojené fraktuře.

LUDVÍKOVO KŘÍDLO

V sedmi hrobech a objektu 3 nalezl Becker pozůstatky šesti osob (z hrobu 5 se nezachovaly kosti a česku z hrobu 6 přisoudil jedinci z hrobu 7), podle naší analýzy spíše však šlo o sedm jedinců. Demografickou strukturu uvádíme v *tab. 9/3* v korigované formě na základě našeho přezkoumání. Dva kostní fragmenty z hrobu 3 nelze přisoudit dítěti, ale pravděpodobně dospělému. Rovněž česku z hrobu 6 nelze jednoznačně přiřadit k jedinci z hrobu 7, proto v *tab. 9/1* uvádíme tento hrob samostatně.

U dvou žen zjistil Becker nadprůměrnou a velkou tělesnou výšku, u dvou mužů je údaj o tělesné výšce pouze orientační (podprůměrná a střední), u jednoho muže naměřil střední tělesnou výšku.

	muži	ženy	neurčitelní	celkem
maturus I-II		2		2
maturus II-senilis	2			2
?	1		2	3
celkem	3	2	2	7

Tab. 9/ 3: Praha – Hrad, Ludvíkovo křídlo. Demografická struktura souboru.

Tab. 9/ 3: Prague Castle, Ludwig Wing. Demographic structure of burial collection.

KUCHYŇSKÝ DVOREK

Soubor zahrnoval pomíchané kostrové pozůstatky rozdělené do čtyř jednotek (č. sáčku 10170 – původně zařazený k nalezišti ve Vikářské ulici, č. sáčku 10437–10439). Z velmi fragmentárního, převážně lebečního materiálu, vytěžil Becker maximum informací a pozůstatky přisoudil osmi jedincům (*tab. 9/4*). U jedné ženy naměřil velkou tělesnou výšku. Ovšem opět se s jeho závěry v několika případech rozcházíme. Především jeho „záhadné“ přesuny jednotlivých kostí mezi kostrami jsou neopodstatněné, protože materiál je natolik fragmentární, že nelze stanovit vzájemnou anatomickou souvislost například zlomku maxily ze sáčku č. 10 438 k lebce ze sáčku č. 10437 nebo zlomku humeru ze sáčku č. 10437 k lebce ze sáčku č. 10438. Dále zlomek humeru ze sáčku č. 10438 jsme přisoudili dítěti starému okolo pěti let (Becker – 10 let). V *tab. 9/4* proto opět uvádíme korigované demografické údaje.

	muži	ženy	neurčitelní	celkem
infans II	1			
nedospělí				1
juvenis - adultus I		1		1
adultus I-II		1		1
maturus II	1			1
maturus II-senilis	1			2
?	1	1	1	4
celkem dospělí	3	3	1	7
celkem				8

Tab. 9/4: Praha – Hrad, Kuchyňský dvorek. Demografická struktura souboru.

Tab. 9/4: Prague Castle, the so-called Kitchen Courtyard. Demographic structure of the collection.

SOUHRN – STARÝ PALÁČ, KUCHYŇSKÝ DVOREK, LUDVÍKOVO KŘÍDLO

Soubor z pohřebiště vně jižního opevnění členěný do tří samostatných nalezišť (Starý palác, Ludvíkovo křídlo a Kuchyňský dvorek) zahrnoval povětšinou torzovité pozůstatky lidských skeletů uložené v hrobových jámách, kostrové pozůstatky přemístěné na okraj při druhotném rozrušení hrobu, dále solitérní kosti ze zásypů a z okolí hrobů a kosti ze sběrů na celé ploše.

Věkovou strukturu a zastoupení jedinců znázorňuje *tab. 9/5*. Celkem bylo identifikováno minimálně 33 pohřbů, z čehož 10 (30,3 %) bylo nedospělých a 23 (69,7 %) dospělých, kteří byli rovnoměrně rozloženi mezi muže (8–34,8 %), ženy (7–30,4 %) a neurčitelné jedince (8–34,8 %). Nejvíce dětí (devět) bylo nalezeno v lokalitě Starého paláce. Nesmíme zapomenout ani na sběrový materiál, po jehož započtení se změnil především struktura souboru nedospělých. Dětské pohřby bývají většinou mělké, takže při sekundárních zásazích bývají poničeny nejvíce. Ve výsledku odráží sběrový materiál lépe věkovou strukturu zemřelých dětí. I přesto zde bylo celkově nalezeno méně malých dětí do šesti let (46,6%) než bývá obvyklé (60-70%).

Stanovení věku dospělých bylo problematické vzhledem k fragmentárnosti pozůstatků. Třetina pozůstatků (34,8 %) tak zůstala bez bližšího určení. V několika případech se naše zjištění s Beckerem rozcházel: jeho přesná určení považujeme za „příliš optimistická“. Antropologické metody i při dobré zachovalosti kostrového materiálu dovolují pouze rámcové určení věku dožitých dospělých jedinců (10 a více let) a se zvyšujícím se stářím jedince se jejich spolehlivost ještě snižuje. V tomto případě nenahrávala kvalitnímu odhadu věku ani zachovalost materiálu.

Velice sporé byly získané metrické charakteristiky. Jediná měřitelná ženská lebka ze Starého paláce byla dolichokraní, eurymetopní, eurymandibulární, s hypsikonchní očnicí. Jen o málo více informací jsme získali o tělesné výšce. Čtyři ženy měly v průměru velké postavy (159,1 cm), jediný muž byl středně vysoký (165,8 cm).

infans I	1 (2) 10,0% (13,3%)			
infans II	1 (5) 10,0% (33,3%)			
infans II-III	1 10,0% (6,7%)			
infans III	5 50,0% (33,3%)			
juvenis	2 20,0% (13,3%)			
nedospělí	10 (15) 100,0%			10 (15) 30,3% (39,5%)
	muži	ženy	neurčitelní	celkem
juvenis-adultus I		1	1	2 8,7%
adultus I		1		1 4,3%
adultus II			1	1 4,3%
adultus		1	1	2 8,7%
adultus II-maturus I	1?			1 4,3%
maturus	1?	3		4 17,4%
maturus II	2			2 8,7%
maturus II-senilis	2		1	3 13,0%
?	2	1	4	7 30,4%
celkem dospělí	8 34,8%	7 30,4%	8 34,8%	23 69,7% (60,5%)
celkem				33 (38) 100,0%

Tab. 9/5: Pohřebiště vně jižního opevnění – souhrn. Zastoupení jedinců a věkové rozvrstvení. V závorkách jsou uvedeny údaje po zahrnutí nedospělých jedinců ze sběrového materiálu.

Tab. 9/5: Cemeteries outside the southern fortification. Age and sex distribution. Data in brackets consider juvenile individuals from collected material.

Z patologických změn jsme v šesti případech zaznamenali poškození chrupu zubním kazem, intravitální ztrátou či ostitickým ložiskem (Starý palác, Kuchyňský dvorek). Častější byly též nálezy degenerativně produktivních změn na páteři, včetně srůstu dvou bederních obratlů (Ludvíkovo křídlo). Nalezli jsme rovněž jednu kost holenní se zhojenou frakturou.

BAZILIKA SV. JIŘÍ – DVOREK

Na dvorku Jiřské baziliky za východní apsidou a před jižním portálem se v letech 2012 a 2013 uskutečnily dva záchranné archeologické výzkumy, během nichž bylo vyzvednuto množství kosterních pozůstatků, opět velmi torzovitých. Datování zaujímá rozsáhlý interval od raného středověku (před rokem 1142 – h. 17 a 22 za východní apsidou) až po novověk.

ZA VÝCHODNÍ APSIDOU

Celkem bylo v hrobech za východní apsidou nalezeno 26 jedinců, z toho pět nedospělých (19,2 %) a 21 dospělých (80,8 %) – devět žen (42,9 %), jeden muž (4,8 %), 11 jedinců zůstalo neurčeno (52,4 %) a další pohřbené jsme identifikovali mezi sběrovým materiálem (*tab. 9/6*). Množství promíchaných jednotlivých kostí či menších kosterních celků z 15 sond patřilo minimálně 16 nedospělým a 29–41 dospělým jedincům. Složení nejobsáhlejšího souboru ze sondy 5 shrnuje *tab. 9/7*. Nedospělí jedinci z hrobů byli všichni starší šesti let, resp. dva starší 15 let, u dospělých se většinou nepodařilo zasadit věk do užších věkových intervalů, nicméně zastoupeny byly všechny věkové kategorie. Po započtení sběrového materiálu se změnila demografická struktura ve prospěch nedospělých jedinců, jejichž počet stoupl k 30 %, objevily se i malé děti do šesti let, ovšem jejich celkové zastoupení v souboru nedospělých zůstalo nízké (23,5 %). Vysoký podíl tvořili dospívající (42,9%).

infans I	(1)	(4,5%)		
infans II	(4)	(19,0%)		
infans II-III	1	20,0% (4,5%)		
infans III	1 (4)	20,0% (19,0%)		
infans III-juvenis	1 (2)	20,0% (9,5%)		
juvenis	2 (9)	40,0% (42,9%)		
nedospělí	5 (21)			5 (21) 19,2% (29,6%)
	muži	ženy	neurčitelní	celkem
juvenis-adultus I		1		
adultus I		1		
adultus II				
adultus I-maturus I		1	2	
adultus II-maturus I		2		
maturus		1		
?	1	3	9	
celkem dospělí	1	9	11 (40)	21 (50) 80,8% (70,4%)
celkem				26 (71) 100,0%

Tab. 9/5: Pohřebiště vně jižního opevnění – souhrn. Zastoupení jedinců a věkové rozvrstvení. V závorkách jsou uvedeny údaje po zahrnutí nedospělých jedinců ze sběrového materiálu.

Tab. 9/5: Cemeteries outside the southern fortification. Age and sex distribution. Data in brackets consider juvenile individuals from collected material.

Sběry	Sonda 5								
	dospělí			děti				celkem	
	dx	sin	páry	dx	sin		páry	min	max
dolní čelist	6			3 (pravděpodobně juvenis, příp. inf III)					9
horní čelist	2			3 (inf II – juvenis, lze obtížně hodnotit, pouze podle obrusu)					5
kost čelní	9			1 (inf II, výrazné zelené zbarvení oxidy mědi na celé kosti)					10
kost pažní	10	11		1 (inf II-o.1,5 roku)				11	22
kost loketní	2	6						6	8
kost vřetenní	8	10						8	18
kost pánevní	2	5						5	7
kost stehenní	12	13					2 (1x inf.II, o.3 let, 1x inf III, okolo 7 let.)	15	27
kost holenní	6	10		1 (inf III-juv.)				10	17

Tab. 9/7: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou. Minimální a maximální počet jedinců ze sondy 5.

Tab. 9/7: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard. Minimum and maximum number of individuals from trench 5.

Ve sběrovém materiálu, tedy bohužel bez kontextu, se vyskytlo několik pozoruhodných patologických nálezů. V sondě 3 na zlomku kosti čelní *hyperostosis frontalis interna* (obr. 9/1), která se může vyskytovat náhodně (např. u psychiatrických pacientů nebo u endokrinních chorob, *Smith – Hemphill 1956*) nebo může být, pokud je doprovázena obezitou a hirsutismem, jedním z příznaků tzv. Morgagniho syndromu, s nímž se můžeme setkat především u žen nad 45 let a jehož etiologie je nejasná – do jisté míry pravděpodobně souvisí s hormonální nerovnováhou okolo menopauzy (např. *Herskhovitz et al. 1999, Waclavik 2006*). V sondě 5 se vyskytl tuberkulózní gibbus v rozsahu Th11-L3 (obr. 9/2), pokročilá artritida na distální epifýze humeru, snad specifická – TBC? (obr. 9/3) a zkostnatělý útvar – jedná se patrně o hydatidu (zkostnatělou cystu, vznikající po nákaze parazitem měchožilem – *Echinococcus*) (obr. 9/4). Dále jsme našli dva případy periostitidy neznámého původu na dlouhých končetinových kostech (obr. 9/5 a obr. 9/6).

Obr. 9/1: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 3 – *hyperostosis frontalis interna*.

Fig. 9/1: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 3. *Hyperostosis frontalis interna*.

Obr. 9/2: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 5 – tuberkulózní gibbus v rozsahu Th11 - L3.

Fig. 9/2: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 5. Tubercular gibbus deformity in Th11-L3.

Obr. 9/3: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 5 – pokročilá artritida na distální epifýze levé kosti pažní.

Fig. 9/3: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 5. Advanced arthritis of distal epiphysis of left humerus.

Obr. 9/4: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 5 – echinokokóza – zkostnatělá cysta.

Fig. 9/4: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 5. Echinococcosis. Ossified cyst.

Obr. 9/5: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 5 - periostitida na kosti stehenní.

Fig. 9/5: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 5. Periostitis on a femur.

Obr. 9/6: Praha – Hrad, Bazilika sv. Jiří – za východní apsidou, sonda 5 – periostitida na dlouhých končetinových kostech.

Fig. 9/6: Prague Castle, St. George Basilica, Eastern Courtyard, trench 5. Periostitis on long limb bones.

PŘED JIŽNÍM PORTÁLEM

Při menším výzkumu před jižním portálem dovolily velmi torzovité pozůstatky identifikaci minimálně pěti nedospělých (2x novorozenec, 1x infans II, 2x juvenis) a blíže neurčeného počtu dospělých jedinců.

OSTATNÍ NALEZIŠTĚ

Antropologický materiál z Pražského hradu doplňují ojedinělé nálezy lidských kostí různě datovaných (i bez datace) z nalezišť v Purkrabství, v Jiřské ulici, Zlaté uličce, Na Opyši a dalších místech areálu Hradu. Dokonce jsme našli některé chybějící pozůstatky z pohřebiště u Jízdárny, považované za ztracené. Kostrový materiál z raně středověkého pohřebiště u Jízdárny zpracovávala již Miroslava Blajerová v devadesátých letech minulého století (Blajerová 2006). Výchčet všech zmiňovaných nálezů uvádí *tab. 9/1*, podrobnější informace o pozůstatcích jsou k dispozici ve formě antropologických posudků (Stránská 2016a, b, c).

Jelikož jde pouze o jednotlivosti s malou výpovědní hodnotou, zmíníme zde podrobněji pouze některé podnětné nálezy. U kaple sv. Kříže byl v hrobě 1 mezi pozůstatky dvou dospělých neurčitelných jedinců objeven patologický nález na kostech pravé dolní končetiny sartritickými změnami na distální kloubní ploše holenní kosti a s ankylozou kosti hlezenní a patní (ostatní drobné kosti vlastní nohy chybí) – *obr. 9/7a, b*). Buď jde o posttraumatický stav, anebo o projev tzv. Charcotovy osteoartropatie (možné příčiny – pokročilé stadium syfilis, pokročilá diabetes, syringomyelie/vnitřní onemocnění míchy/traumatické poškození nervů; Ortner 2003).

Obr. 9/7a: Praha-Hrad – zákoutí u kaple sv. Kříže – pravá kost holenní a srostlá kost patní a hlezenní.

Fig. 9/7a: Prague Castle, corner at the St. Cross chapel. Right tibia and knitted heel bone and ankle-bone.

Obr. 9/7b: Praha-Hrad – zákoutí u kaple sv. Kříže – ankylóza pravé kosti patní a hlezenní.

Fig. 9/7b: Prague Castle, corner at the St. Cross chapel. Ankylosis of right heel bone and ankle-bone.

Pro doplnění „pohřebních“ aktivit na Pražském hradě je třeba uvést i recentní materiál z areálu Purkrabství (1/1962) a nádvoří Rožmberského paláce. Z velké části sestával ze zlomků kostí lebečních oddělených od ostatní lebky odborně vedenými řezy (obr. 9/8). Jde patrně o „odpad“ z anatomického či patologického ústavu. Našly se ovšem i další intaktní části koster, jež náležely blíže neurčenému počtu dospělých jedinců a jednomu mladému dospívajícímu či dospělému (juvenis – adultus I). Neméně pozoruhodný je nález infrakce (nalomení; Vlček 1993) na *facies articularis inferior* a částečně i na *facies articularis superior atlantis* (obr. 9/9) s nejasnou etiologií. Nalomení kloubních ploch nebývá sice mezi zlomeninami atlasu zmiňováno (viz. http://www.med.muni.cz/Traumatologie/Ortopedie_B/Ortopedie_2/Ortopedie_2.htm), je ovšem zřejmé, že jde o zásah starého data a postmortální náhodné zlomení není příliš pravděpodobné. Za zmínku stojí ještě *spina bifida medialis posterior atlantis* (obr. 9/10).

Obr. 9/8: Praha – Hrad – Purkrabství 1/1962 – kosti lebky s původními odborně vedenými řezy.

Fig. 9/8: Prague Castle, Burgrave 1/1962. Cranial bones with original professionally performed cuts.

Obr. 9/9: Praha – Hrad, č. p. 2 - infrakce atlasu.

Fig. 9/9: Prague Castle, House Land-registry No. 2. Atlas fracture.

Obr. 9/10: Praha – Hrad, č. p. 2 - spina bifida medialis posterior Atlantis.

Fig. 9/10: Prague Castle, House Land-registry No. 2. Spina bifida medialis posterior Atlantis.